

ЎСМИРЛАРДА СУИЦИДАЛ ХУЛҚНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШДА АМАЛГА ОШИРИЛАДИГАН ПСИХОПРОФИЛАКТИК ЧОРА- ТАДБИРЛАР

DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.51.62.017>

Қаршибоева Гулноза Абдуқодировна,
Жиззах давлат педагогика институти катта ўқитувчи

Аннотация: Мақолада ўсмирларда суицидал хулқнинг олдини олишда амалга ошириладиган психопрофилактик чора-тадбирлар ҳақида сўз юритилади. Психокоррекцион ва профилактик иш учун ўсмирнинг ўзига ўзи баҳо бериши ва даъвогарлик даражасини билиши муҳим. Уларнинг орасидаги фарқ қанча катта бўлса, ўсмирда асаб бузилишлари ва ижтимоий мослаша олмаслик хавфи шунча юқори бўлади.

Калит сўзлар: депрессия, психопрофилактика, профилактика, мутахассис-психолог, педагог-психолог, индивидуал иш, психологик ёрдам.

ПСИХОПРОФИЛАКТИЧЕСКИЕ МЕРЫ ПО ПРЕДУПРЕЖДЕНИЮ СУИЦИДНОГО ПОВЕДЕНИЯ У ПОДРОСТКОВ

Қаршибоева Гулноза Абдуқодировна,
Джиззакский государственный педагогический институт - старший преподаватель

Аннотация: В статье рассматриваются психопрофилактические меры, принимаемые для предотвращения суицидального поведения у подростков. Для психокоррекционной и профилактической работы подростку важно самооценка и знание степени притязаний. Чем больше между ними разница, тем выше риск нервных расстройств и социальной неспособности адаптироваться в подростковом возрасте.

Ключевые слова: депрессия, психопрофилактика, профилактика, специалист-психолог, педагог-психолог, индивидуальная работа, психологическая помощь.

PSYCHOPROPHYLACTIC MEASURES FOR THE PREVENTION OF SUICIDAL BEHAVIOR IN ADOLESCENTS

Karshiboeva Gulnoza Abdukodirovna,
Jizzakh State Pedagogical Institute is a senior teacher

Annotation: The article examines psycho-preventive measures taken to prevent suicidal behavior in adolescents. For psychocorrectional and preventive work, self-esteem and knowledge of the degree of claims are important for a teenager. The greater the difference between them, the higher the risk of nervous disorders and social inability to adapt during adolescence.

Keywords: depression, psychoprophylaxis, prevention, specialist psychologist, educational psychologist, individual work, psychological assistance.

Ўсмирларда депрессия белгилари аниқлангач, ота-оналар, яқин одамлари ва мутахассис-психологлар у билан индивидуал ишни кучайтиришлари зарур.

Психокоррекцион ва профилактик иш учун ўсмирнинг ўзига ўзи баҳо бериши ва даъвогарлик даражасини билиш муҳим. Уларнинг орасидаги фарқ қанча катта бўлса, ўсмирда асаб бузилишлари ва ижтимоий мослаша олмаслик хавфи шунча юқори бўлади.

Ўсмирга биринчи психологик ёрдам кўрсатиш вақтида қуйидаги қоидаларга амал қилиш зарур.

сиз ишонинг, сиз унга ёрдам бера оласиз.

бундай вазиятларда бошига шундай иш тушган одамлардан тажриба ўрганинг.

сабрли бўлинг.

Профилактик суҳбат ўтказиш усули. Инқирозли ҳолатни енгиб ўтишда, асосийси, ўсмир билан индивидуал профилактик суҳбат ўтказиб, қуйидагиларни эътиборга олиш муҳим:

суҳбатда мижозни фаол тинглашга етарлича эътибор қаратиш;

фаол тингловчи – бу суҳбатдошни бутун диққати билан, уни айбламасдан тингловчи одамдир, бу эса унга ичидагини тўкиб-сочиш имконини беради;

фаол тингловчи суҳбатдошнинг ҳиссиётларини тўлиқ тушунади ва унда ўзига бўлган ишончни сақланиб қолишига ёрдам беради;

фаол тингловчи суҳбатдошини эшитишларига ёрдам беради.

Суҳбат ўтказиш юзасидан тавсиялар:

суҳбат бўлинмаслиги учун тинч жойда суҳбатлашиш;

суҳбатдошнинг қаршисида ўтириш (ўртада стол бўлмаслиги) бутун эътиборни унга қаратиб, тўғри қараб ўтириш керак;

суҳбатдош уни тинглаганлигингизга ишонч ҳосил қилиш учун айтганларини қайта сўзлаб беринг;

суҳбатдошнинг гапини бўлмасдан тинглаш ва у тўхтагандан сўнг гапириш;

жадвалда келтирилган тавсиялардан фойдаланган ҳолда биринчи психологик ёрдам кўрсатинг.

Бундан ташқари, суҳбат ўтказиш жараёнида қуйидаги тамойилларга амал қилиш зарур:

суҳбат учун жой танлашда муҳими – бегоналар бўлмаслигига эътибор қаратиш;

суҳбатни имкон қадар бўш вақтда (ишдан, хизматдан кейин) ташкил қилиш керак;

суҳбат жараёнида ҳеч қандай ёзма қайдлар қилмаслик ва соатга қарамаслик мақсадга мувофиқдир. Суҳбатдошга бутун кўринишингиз билан, сиз учун у билан суҳбатдан бошқа ҳеч нарса муҳим эмаслигини кўрсатиш.

Инқирозли вазиятда қолган шахсларга ижтимоий ёрдам кўрсатиш мақсадида (оиласи, дўстлари ва яқинлари билан биргаликда) муаммони ҳал этувчи ижтимоий психологик тренинг, ўзига ўзи берадиган баҳони кўтариш, ўз шахсига нисбатан адекват муносабат ва эмпатияни ривожлантириш юзасидан индивидуал ва гуруҳий психокоррекцион машғулотлар ўтказилиши лозим. Бундан ташқари, муаммоларни ҳал этишнинг фаол стратегиясини амалиётда қўллаш кўникмасини ривожлантириш, ижтимоий ёрдамни қидиришни такомиллаштириш зарур. Бундай ҳолларда қочишнинг султ стратегиясини коррекция қилиш, ўзини ўзи назорат қилишни такомиллаштириш мақсадга мувофиқдир.

Ўсмирлар суицидал хулқ-атвори профилактикасининг ниҳоятда муҳим, масъулиятли босқичини суицидентга ёрдам кўрсатиш ташкил этади.

Психологик амалиётнинг кўрсатишича, суицидал фикрга эга бўлган ўсмирга ёрдам кўрсатишнинг уч асосий йўли мавжуд:

- ўсмирнинг суицидал хулқ-атворини ўз вақтида диагностика қилиш, ва унга мутаносиб психологик коррекциясини амалга ошириш;

- инқироз (депрессия) ҳолатидаги ўсмирни фаол эмоционал қўллаб-қувватлаш;

- салбий вазиятларни енгиллаштириш, юмшатиш мақсадида унинг ижобий йўналишларини рағбатлантириш.

Коррекцион тадбирларни амалга ошириш жараёнидаги тарбиявий аралашувнинг имконияти ёки зарурий диагностик воситалари мавжуд бўлмаган ҳолатларда ўсмирни қийин вазиятлардан чиқиб кетиш йўллари аниқлаш ва инқирозли ҳолатни енгиб ўтишнинг марказида суицидент билан индивидуал профилактик суҳбат туради.

Психопрофилактик тадбирларни амалга ошириш бир қатор омилларга боғлиқ бўлиб, аниқ ечими мавжуд эмас. Фавқулодда мураккаб вазифа - бу ўсмирларнинг суицидал хавф даражасини аниқлашдир. Психологларнинг фикрича, суицид хавфининг индивидуал-психологик омилларини қуйидаги хусусиятлар ташкил этади:

- оилавий тарбия шароитлари (илк болаликда отасининг йўқлиги, оилада матриархал услубдаги муносабатлар, ичкиликбоз, руҳий касал аъзолари бор оилада тарбияланганлик, ўсмирга нисбатан ҳаддан зиёд чеклашлар ёки кучли назорат унинг фикри билан ота-онанинг ҳисоблашмаслиги, болаликда бошидан кечирган кучли руҳий зўриқиш: кучли кўркув, руҳий ёки жисмоний жароҳатлар, ўзгалар томонидан инкор этилиш, яқинлари томонидан ўз жонига суиқасд қилиш содир этилган оилада тарбияланганлик ва ш.к.);

- ўсмирнинг таълим муассаси, оила тарбиявий таъсирларига бефарқ муносабатда бўлиши;

- такрорий суицидал ҳаракатларни содир этиш;

- хулқий оғишлар;

- ижтимоий мавқенинг йўқотилиши, ижтимоий муҳитдан ажралиб қолиш;

- муқаддас севги муносабатларининг узилиши;

- ўсмир қизиқишлари, эҳтиёжлари инобатга олинмаган ҳолда унга нисбатан ўтказилган “босим” (кийинишда, дўст танлашда, мактабдан кейинги таълим муассасасини танлашда) тайзик;

- жинойий жазоланадиган ҳаракатларни содир этиш;

- узоқ муддатли соматик касалликлар;

- фаолиятга мослашувдаги қийинчиликлар ва бошқалар.

Профилактик суҳбат, одатда ўзига қуйидаги тўрт босқични қамраб олиши лозим:

1. Бошланғич босқич-суҳбатдош билан эмоционал алоқани ўрнатиш. Суҳбатнинг бу босқичида “ўзаро қайғуриш”, “эмпатик тинглаш” каби психологик усулларни қўллаш тавсия этилади. Бу ўринда суицидентни сабр-тоқат, ҳамдардлик билан, танқидсиз, ҳаттоки сиз унинг қайсидир бир фикрига қўшилмасангиз ҳам (яъни ўсмирга сўзини яқунлашга имкон бериш зарур) тинглаш жоиздир. Натижада у томонидан сиз ишончга лойик, сезгир инсон сифатида қабул қилинаси.

2. Иккинчи босқич-асосий:

- инқирозга олиб келган воқеаларнинг кетма-кетлигини аниқлаш;

- вазиятнинг чорасизлиги ҳиссий ҳолатларини бартараф этиш.

Ушбу мақсадда қуйидаги усулларнинг қўлланилиши мақсадга мувофиқ:

- вазиятнинг фавқулоддалигини енгиб ўтиш;

- муваффақиятлар билан қўллаб-қувватлаш ва б.

3. Учинчи босқич-инқирозли вазиятни енгиб ўтиш бўйича фаолиятни

хамкорликда режалаштириш. Бунда қуйидаги усулларнинг қўлланилиши тавсия этилади:

- “режалаштириш”, яъни суицидентда келажакдаги фаолиятини оғзаки расмийлаштиришга ундаш;

- “танаффус қилиш”-унинг ўз фаолиятини режалаштиришда ташаббус кўрсатишига имконият яратиш учун мақсадга йўналган жимлик (сукунат);

4. Якуний босқич-унинг бош вазифаси фаолият режасини якуний шакллантириш, суицидентни фаол психологик қўллаб-қувватлаш.

Агар ўсмир суҳбат давомида фаол равишда суицидал фикрларни билдирса, қандай қилиб бўлмасин уни қуйидагиларга ишонтириш мақсадга мувофиқ:

- айна вақтда у томонидан бошидан кечириладиган қийин эмоционал ҳолат вақтинча муваққат ҳисобланишига;

- унинг ҳаёти қариндошлари, яқинлари ва дўстларига кераклиги, ўсмир ҳаётдан кетиши улар учун оғир зарба бўлишига;

- сўзсиз у ўз ҳаётини хоҳлаганича идора қилиш ҳуқуқига эгаллиги, бироқ сўнгги чора сифатида ундан кетишга қарор қилишни маълум бир вақтга орқага суриш ва ҳаммасини хотиржам ўйлаб кўришга ва бошқалар.

Айрим ота-оналар, ўқитувчилар суицид мавзуси бўйича суҳбатлар ўтказиш ўсмирларни ўз жонига суиқасд қилиш фикрини уйғотиши мумкин деб ўйлайдилар. Айна вақтда ўсмир билан суицид ҳақида гаплашганда, биз уни ўз жонига суиқасд қилишга ундамаймиз, аксинча ўсмирни қизиқтираётган, лекин сўрашга ботина олмаётган мавзуси бўйича очик мулоқотга чақирамиз. Бундай ўзаро эмоционал яқинлик, профилактик суҳбатлар кўп ҳолларда унинг ўзидаги суицидал фикрларни таҳлил этиш, дўстлари, яқинлари томонидан айтилган ўз жонига суиқасд қилиш ҳақидаги мулоҳазаларига нисбатан бефарқ бўлмаслик ҳиссини шакллантиради. Суҳбат жараёнида айтилган суицид хавфини келтириб чиқарувчи фикрлар кўп ҳолларда ўз аҳамиятини йўқотади.

Профилактик соҳада шуни белгилаш муҳимки, ўз жонига суиқасд қилишга уриниш олдидан (бир неча суткадан то бир неча ойгача) низоли танглик деб номланувчи, комплекс салбий эмоционал туйғулар, ноқулай ташқи таъсирларга таъсирчанликнинг ўсиши, оптимизм даражасининг пасайиши, низоли вазиятларни ҳал этиш йўллари кидириш билан тавсифланувчи давр намоён бўлади. Ўз жонига суиқасд қилиш ҳақида жиддий ўйловчи, қарийб ҳар бир кимса у ёки бу тарзда атрофдагиларига ўз ниятларини тушунишга имкон беради. Ўз жонига суиқасд қилиш тўсатдан, беихтиёр, олдиндан айтиб бўлмайдиган ёки муқаррар ҳолатда юзага келмайди. Улар мослашувни секин-аста ёмонлаштирувчи салбий ҳулқ-атворни жадаллаштирувчи ҳисобланади.

Психопрофилактик тадбирлар биринчи навбатда, ўсмирнинг ижтимоий-психологик муҳитини соғломлаштириш, ота-оналар ва педагогларнинг ўсмирлар суициди муаммоси бўйича психологик саводхонлигини ошириш, оилавий муносабатлардаги бузилишларни коррекциялаш орқали, улар таълим-тарбияси билан шуғулланаётган ўқитувчиларнинг шахсий, профессионал муаммоларга доир масалаларни ҳал этишга кўмаклашиш, психоэмоционал зўриқишларнинг олдини олишга қаратилган, кўп томонлама махсус ёрдам кўрсатишга йўналтирилади. Ўсмирларга тенгдошлари ва катталар билан муносабатларининг бузилишлари, ўзини паст ва нотўғри баҳолашни коррекциялаш, тажовузкорлик, хавотирланиш синдромини бартараф этишга қаратилган гуруҳий тренинглар ўтказилиши психопрофилактик ишлар самара-дорлигини таъминлайди. Ўтказиладиган психопрофилактик тадбирлар индивидуал ва гуруҳий аутотренинг

дастурлари, аутоген машғулотлари, ўсмирларда дезадаптация ҳолатларини бартараф қилишга қаратилган суггестив дастурлар, негатив ижтимоий кўникмаларни коррекциялаш, суицидал хулқ-атвор кўринишларини профилактика қилиш ишига катта ҳисса қўшишга, ёрдам беради. Психологик амалиётдан шу нарса маълумки, хулқ-атвор бузилишининг генезиси ўсмирларнинг ижтимоий алоқаларини издан чиқиши, яққаланиши, бегоналашув билан чамбарчас боғлиқ ва шу сабабли ҳам психологик-педагогик ёрдамнинг асосий, муҳим вазифаларидан бири саналади. Ушбу четланиш, бегоналашув ҳиссини бартараф этишда, ўсмирни ўзи учун аҳамиятга эга бўлган ижтимоий муносабатларга жалб қилиш, янги ижобий, турмушдаги тажрибани муваффақиятли ўзлаштириш имконини бериши мумкин. Ушбу жараёни амалга оширилиши ўсмир ҳаёти ва соғлиги учун масъулият ҳиссини тўла қонли даражада ҳис эта олган тақдирдагина самарали бўлади.

Суицидал хулқ кўринишлари намоён бўлишини бартараф этишнинг психопрофилактик ишлари тадқиқотимизда олинган маълумотларга кўра, куйидаги кўринишларда амалга оширишни тавсия этиш мумкин:

1. Инқироз ҳолатидаги ўсмирларни ўз вақтида аниқлаш ва дастлабки профилактика ишларини олиш боришда педагог ва психологлар фаолияти ва уларнинг шахс хусусиятлари муҳимдир. Педагог ўсмирдаги эмоционал зўриқиш, тажоввужкорлик, апатия, депрессия каби ҳолатларнинг илк белгиларини аниқланиши биланок мактаб врачлари, ота-оналари, маъмуриятни ушбу ўқувчига ёрдам беришга эътиборини қаратиши, у билан ўзаро эмоционал яқин муносабатлар ўрнатилиши асосида суҳбатлар ўтказиладиган ва бу суҳбатда унинг ҳолатига психолог, психотерапевт ёки мутахассис ёрдам беришлигини айтиб, зарурий маслаҳатларини беради.

2. Таълим муассасаларида ўсмирлар билан ўтказиладиган психопрофилактик тадбирларнинг асосий мақсади - уларнинг психик ва психологик саломатлигини мустақкамловчи ижобий, педагогик-психологик муҳитни яратишдир. Синф, гуруҳ билан олиб бориладиган тарбиявий тадбирларда ўсмирлик ёши хусусиятларини инобатга олган ҳолда ўз жонига суиқасд қилган ўқувчилар оилаларидаги изтироблар ва кечинмаларни, агар ушбу ҳодиса юз бермаганда унинг ўз оиласи, ватани учун яна қанча буюк ишлар қилиши мумкинлиги, ўлим-бу юзага келган муаммонинг ечими бўла олмаслигини етказа олиш муҳимдир.

3. Ўсмирлар ўртасидаги суицидал уринишларни содир этилишига сабаб бўлувчи муҳим омиллардан бири-тенгдошлари билан номақбул шахслараро муносабатларнинг унга салбий-психологик таъсири ҳисобланади. Ўсмирлар ўзларининг тажрибасизлиги, ёш хусусиятлари тўғрисида билимларга, ёрдам бериш кўникмаларига эга бўлмаганликлари сабабли ўртоғини ўз жонига суиқасд қилишдан сақлаб қолишга қодир эмаслар. Бу каби ҳолатлар улар ўртасида психопрофилактик тадбирларни ўз вақтида, мунтазам тарзда ўтказилиши зарур эканлигини аниқлатади.

4. Суицидал уриниш содир этган ўсмирнинг муаммолари ҳақида суҳбатлар синф жамоси аъзоларининг бу муаммони енгиб ўтишга ёрдам бериш учун нималар қила олишлари тўғрисида фикр юритишлари, атрофдаги бошқа тенгдошларига ҳам бу борада эътиборлироқ бўлишлари зарурлигини ҳис этиш учун таълим-тарбиявий ишларини олиб боришда педагогларнинг алоҳида эътиборини қаратиш зарур. Лекин, ушбу борада ўқитувчининг педагогик такти, ўсмир шахсининг ҳурмати юзасидан содир этилган суицидал уринишни синф мажлисида муҳокама қилишга, таҳлил қилишга йўл қўймаслиги лозим.

Тадқиқотимизда ўтказилган тажриба-синов ишларимиз натижаларидан

келиб чиққан ҳолда ўсмирлар ва ота-оналар билан психокоррекцион ишларнинг режасини ишлаб чиқдик (3.8-жадвалга қаранг).

“Ешлар наркотик моддаларга қарши”, “Гиёҳвандлик аср вабоси”, “Ўзаро ҳурмат ва мулозамат куни”, “Кийиниш маданияти ва одоби”, “Агар ёнимизда бўлсанг эди” каби мавзуларида ўсмирлар учун қизиқарли дастурлар, давра суҳбатлари, баҳс-мунозаралар, тренинглар ўтказиш. Ушбу профилактик ишлар мажмуаси ўсмирларнинг онг ва онг остига таъсир кўрсатиб, инқирозли вазиятларга нисбатан конструктив хулоса чиқаришга ёрдам бериши мумкин бўлган омилларнинг сарасига киради.

3.8-жадвал

Ўсмирлар ва ота оналар билан ўтказиладиган психокоррекцион ишлар режаси

Т.р.	Психокоррекцион ишлар мазмуни	Ўтказиш вақти	Ўтказиш шакли	Изоҳ
11.	Хавотирлик ҳиссини коррекция лаш	60 дақиқа	Давра суҳбати	Бу ҳолат асосан ўсмир ёшлардаги ўтиш даврида нохуш ҳолатни ёки хавфни олдиндан ҳис қилиб, кучли хавотирга тушишлик ҳолати юзага келади. Шу сабаб ўсмирларда бу ҳолатдан чиқиб кетиш учун ҳар бир воқеликнинг яхшилик томонларини кўрсатиб, тасаввурини ижобий шакллантириш учун ўзаро суҳбат жараёнида руҳлантириш
		Ҳар чоракда	Ота-оналар йиғилиши	Ота-оналар мажлисларида ўспиринлик даври кризиси ҳақида батафсил маълумотлар бериб бориш, кўпроқ ўз жонига қасд қилишга олиб келувчи сабаблар, ўспиринларда ўз жонига қасд-қилиш хатти-ҳаракатлари пайдо бўлиши ва уларни олдини олиш чоралари ҳақида тарғибот-ташвиқот ишларини олиб бориш
22.	Фрустрация ҳолатини коррекция лаш	Ҳафтада бир кун	“Ўзаро ҳурмат ва мулозамат” кунини ташкил қилиш	Фрустрация, асосан, салбий ҳиссиётлар уйғотади. Фрустрациянинг тажовузкор ҳолати, кўпинча, ўзини тута олмайдиган, кўпол одамга хос бўлган ҳолатдир. Шу сабаб ўсмирларда ўзига бўлган ишончни, атроф-муҳитга бўлган муносабатини ижобий шакллантириш лозим
		Доимий раишда	суҳбат	Ота-оналарга болалар билан муносабатлар ҳақида психологик маслаҳатлар бериб бориш
33.	Тажовузкорлик ҳолатини коррекция лаш	45 дақиқа	дарс машғулоти жараёнида	Ўқувчи-ўқитувчи, ўқувчи-ўқувчи ўртасидаги ўзаро ижобий муносабатларни ривожлантириш, таълим ва тарбия жараёнида шахслараро муносабатни ижобий шакллантириш
		40 дақиқа	Давра суҳбатлар	Оилада ота-оналар фарзандларининг барчасига бир хил муносабатни шакллантириш, болани камситмаслик ёки уни ҳаддан зиёд эркаламаслик, оилада кун тартибинини тўғри йўлга қўйиш тўғрисида ота-оналарга тавсиялар бериш
44.	Кескинлик ҳолатини коррекция лаш	40 дақиқа	Тренинг “Бахтиёр дамлар”	Ўсмирларда шахсий фазилятларни ўстириш борасидаги психологик тренинглар ўтказиш

Бу борада ўсмирлар ўртасида алоҳида қизиқиш уйғотган хонандалар, ёзувчилар, телеэкран юлдузларини жалб этиш профилактик тадбирлар самарасининг ошишига ёрдам беради. Шунингдек, инқирозли вазиятларни бошидан кечирган, ўз вақтида суицидал уриниш содир этган ўсмирлар исми ва яшаш манзили сир сақланган ҳолда суицидга олиб келган вазият, ҳиссиётлари, суициддан кейинги кечинмалари, хулосаларини тенгдошлари билан муҳокама қилиши ҳам ижобий натижалар келтиради (парда орқасидаги суҳбатлар).

Ўсмирлар билан ўтказиладиган психопрофилактик тадбирларни режалаштиришда унинг демографик маълумотларини ўрганиш, оилавий муносабатларидаги низоли вазиятларни коррекциялаш каби вазифалар асосий ўрин тутади. Бунда ота-онанинг, оиланинг бошқа аъзолари диққатини ўсмир ҳаётидаги муаммоларни ҳал этишга ва ижобий ўзгаришларни шакллантиришга қаратилади. Ўсмир билан бугунги кунни қандай ўтказганлиги, эртанги кунинг режалари эмоционал яқинликка асосланган суҳбат олиб борилиши, биргаликда келажак мақсадларини режалаштириш, унинг ҳаётидаги қийинчиликлар, албатта тез орада ўтиб кетишини, қачон зарурийат туғилса оиласи унга албатта зарурий ёрдамни беришга тайёр эканлигини айтиш, унда ижобий руҳий ҳолат, келажакка ишонч ҳиссини мустаҳкамлайди.

Адабиётлар рўйхати:

Амбрумова А.Г. Психология самоубийства.//Социальная и клиническая психиатрия. Москва, 1996. Т.6.-вып.4.14-20 с.

Бердяев Н.А. О самоубийстве.//Психологический журнал. -Т. 1992. 13. №2. 95-106 с.

Каршибаева, Г. А., & Эшмуратов, О. Э.. Факторы суицидального поведения, влияющие на формирование подросткового поведения. Молодой ученый, 2018- (49), 235-237.

Каршибаева, Г.А. Особенности суицидального поведения в подростковом возрасте. Молодой ученый, (7), 663-665.

Каршибаева, Г. А. Психопрофилактические меры по предотвращению самоубийств у подростков. Молодой ученый, (49), 233-235.

Karshibayeva, G. Diagnostics and Preventive Measures against the Suicidal Behavior of Teenagers. YOUNG SCIENTIST USA., 117.

Каршибаева, Г. А., & Шарофиддинов, А.. Роль пословиц в воспитании детей. Научный журнал. Молодой ученый, 2018 - (49), 275-277.

Каршибаева, Г. А., Б. У. Расулов, Д. Р. Расулова, О. Э. Эшмуратов. Психологическая диагностика личностных и эмоциональных аспектов суицидального поведения подростка: непосредственный // Научный журнал. Образование и воспитание. — 2018. — № 2 (17).

Қаршибоева Г.А. Диагностика проблем беспокойства у подростков.// Бола ва замон. Илмий журнал. 2019. №3. 18-20 с.

99.Қаршибоева Г.А. Ўсмирларда суицидал хулқ атворни профилактика қилиш механизмлари.//Мақтаб ва ҳаёт. Илмий журнал.2019.№5. 34-35 с.

100.Қаршибоева Г.А. Суицид ҳолатларнинг келиб чиқишида руҳий зўриқишнинг олдини олиш омиллари.//Тафаккур зиёси. Илмий журнал. 2020.№1. 104-107 б.

101.Қаршибоева Г.А. Характеристики мотивационных потребностей подростков с суицидальным поведением.//Евразийский союз учёных (ЕСУ).

2020.№ 10 (79). Том1. 48-49 с.

102.Қаршибоева Г.А. Ўсмирларда суицидал хулқни пайдо бўлишида ижтимоий функциялар бузилишининг психологик ҳолатлари.// Психология. Илмий журнал. 2020. №4. 101-104 б.

103.Каршибоева Г.А. Эмоциональные аспекты при суицидальной поведении подростка.//Scientific Collection «InterConf», (40): with the Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference «Scientific Community: Interdisciplinary Research» (January 26-28, 2021). Hamburg, Germany: Busse Verlag GmbH, 304-309 с.

104.Каршибоева Г.А., Абдурасулов Р. International Journal for Innovative Engineering and Management Research. A Peer Reviewed Open Access International Journal.// Vol 10 Issue03, March 2021.501-505 p.

105.Каршибоева Г.А. Аспекты социально-психологического исследования суицидального поведения подростков.//Научный журнал. Мир образование –образование в мире. 2021г. №1, 50-56 с.

106.Каршибоева Г.А. The importance of motivation to avoid failure in achieving the success of young football players.//Psychology and education (2021) 58(2):5029-5032 p.

107.Каршибоева Г.А., Абдурасулов Р.А. Diagnosis of suicidal behavior in adolescents.//International Journal for Innovative Engineering and Management Research. A Peer Reviewed Open Access International Journal.//Vol 10 Issue03, March 2021.501-505 p.

Сулейманова Т.Г. Ўсмирлик даврига хос суицидал хулқнинг психологик коррекцияси хусусиятлари.//Психол. фан. ном. дис... автореф. Тошкент. 2011.